

**Илья Прокопьевич Топоевтің произведениелерінің тіл ондайлары. Илья
Топоевтің чоохтарында хормачыланыстар
İlya Topoyev'in Eserlerinin Dil Özellikleri. İlya Topoyev'in öykülerinde Hiciv ve
Mizah**

İlya Topoyev'in Eserlerinin Dil Özellikleri

İlya Topoyev'in eserlerinin başlıca dil özelliği İlya Topoyev'in günlük konuşma dilini neredeyse tamamen yazı diline yansıtmasıdır. Bunun sonucu olarak eserlerine yansıyan dil özellikleri şöyledir.

1. Kendisi Sagay olan Topoyev'in öykülerinde Sagay ağız özellikleri hemen hissedilmektedir.

a. Topoyev'in öykülerinde yönelme durumundaki 1. ve 2. teklik kişi zamirleri *mağaa* "bana" ve *sağaa* "sana" zaman zaman Sagay ağızındaki gibi *megee*, *segee* şeklindedir: "**Megee** ço, xaydii dee polçatsınnar anda.../ Bana ne, ne yaparlarsa yapsınlar orada." (Xonaltax ödik,25); "Na **segee**!/Al sana!" (Xonaltax ödik, 13); "Noyma, **megee** külçezîn me?/Ne, benimle dalga mı geçiyorsun!" (Xonaltax ödik, 30) vb.

b. 1.Teklik kişi bildirme eki standart dildeki **-pın/-pîn** yerine Sagay ağızındaki gibi **-sım/-sim** şeklindedir: "Ço, min alkaş**sım**. şto-li?/Ne yani ben alkolik miyim?" (Xonaltax ödik, 8) vb.

c. Emir 1. çokluk kişi şekli standart dildeki **-eener** yerine Sagay ağızındaki gibi **-eeler** şeklindedir: " Parıp, öleennernî sox **pireeler**!/Gidip balık yavrularını dövelim" (Xonaltax ödik, Xıyğa Palıx, 134)

d. Zaman zaman standart dildeki söz varlığı yerine Sagay ağızına has söz varlığı kullanılmaktadır. Edebî dildeki *olanay* «basit, sade; basitçe, sadece» sözcüğünün yerine kullanılan *oynağı* (Aydas oollar), *îlgör* "raf" yerine *tasxax*, *ton-* "üşümek" yerine *sırıx-*, (Pırom tasta Kamis!), *noo nime* "ne" yerine *noyma* (Pırom tasta Kamis!, Sin pazınğazın ma?), *iney* "yaşlı kadın" yerine kullanılan *öreken* (Defisit) sözcükleri Topoyev'in eserlerinde görülen Sagay ağızına özgü söz varlığının örnekleridir.

2. Topoyev'in öykülerinde farklı Hakas gruplarından olanlar da kendi ağız özellikleriyle birlikte öyküde yerini alır. Örneğin "*Xulatay usxun kilgende*"de Xulatay'ın karşılaştığı inşaat işçilerinden Şor olan "ş" ağızıyla ve Şorlara has kelimeleri kullanarak, Sagay olan Sağay ağızıyla konuşur. Şira rayonundan olan Kaça ise anadilini bilmediği için konuşmaz, öyküde Şor olan Arkaşa'nın konuşmasına;

"Şen, xarındaş, xaydağ xınığ aytçazın, pir daa nime ux polbadım/Sen, kardeş, ne kadar tuhaf konuşuyorsun, hiçbir şey anlayamadım"

örneğinde olduğu gibi Şor ağzının bütün özellikleri yerleştirilmiştir: *sin* "sen" yerine *şen*, *xarındaş* "kardeş" yerine *xarındaş*, *çooxtan*- "konuşmak" yerine *ayt*-, *onna*- "anlamak" yerine *ux*- kelimelerinin kullanılması gibi. Yine Taştıp'tan, Sagay Türkçesinin Beltir ağzının yaygın olduğu bölgeden olan karakterin konuşmasına bu bölge için tipik olan vasıta hali şekli yerleştirilmiştir: *minnen* "benimle" yerine *minîmen*.

"Pastix pozı minîmen xada çey işçe/başkan bizzat benimle birlikte çay içiyor"
(Xonaltax ödik, Kirtistig kızı, 59)

3. İlya Topoyev'in öykülerinde yazarın konuşma dilini yazıya aynen yansıtmasının bir sonucu olarak "aynı cümle ya da söylem içinde iki dilin bir arada kullanımı" olan kod kaydının sıkça rastlanmaktadır. İlya Topoyev'in çocuklar için yazdığı öykülerinin dışında, hemen hemen bütün öykülerinde kod kaydının çeşitli türlerine rastlanır. Aslında Topoyev'in bu tür kullanımları dile yansıtmasının sebeplerinden biri de Hakas halkını kendi dilini daha dikkade kullanmada uyarmak istemesidir. Özellikle dil meselesini çözmeye çalışan ve dili en iyi şekilde kullanmaları gereken aydın kesimin bolca kod kaydını yaptığı, dili Rusça kelimelerden temizleyelim derken kendi aralarında anlaşmazlığa düşüp Hakasça sözleri dilden çıkarıp Rusça kelimeyi almayı kabul ettikleri "Suslik" adlı öykü bu bakımdan dikkate değerdir. Örneğin bir bilim adamı şöyle bir öneride bulunuyor:

"*Min predlagayu, ras mında sanay la tadarlar çulıs parganda, na xakasskom razgovarivat'. A to vseгда sobraniyeler xazax la tılınen parçalar/Ben predlagayu [teklif ediyorum], ras [bir kere] burada bütün Tatarlar toplandı, na xakasskom razgovarivat' [Hakasça konuşmayı]. A to [yoksa] vseгда her zaman] sobraniye'ler [toplantılar] sadece Rus diliyle yapıyor. "* (Suslik)

İlya Topoyev'in eserlerinde sadece öykü kahramanları değil, doğrudan yazarın dilinden yine güldürücü bir üslupla yazılmış önsözün de kod kaydırımına rastlanır. Çünkü bu bir Hakas entelektüelinin doğal konuşma biçimidir:

"*Min tizen kirek polza, xazax taa tılınen mogu tılbırirge/Ben ise gerekli olduğunda Rus diliyle de gevezelik mogu [edebilirim]."* (Xonaltax ödik, Sös alnı, 5)

"*E-e sağınbıstım, prostoy çonnan çooxtazarğa kiregök./Eee, düşündüm de, prostoy [sıradan] halkla da konuşmak gerek."* (Xonaltax ödik, Sös alnı, 5)

4. İlya Topoyev'in öykülerindeki figürler farklı dilsel grupların farklı dil davranışlarını gerçekçi bir şekilde yansıtır. Yaşlı kuşak Rusça kelimeleri Hakasçanın fonetik yapışma uydurarak kullanırken, eğitilmiş orta kuşak Rusçaya ait öğeleri diğerlerine göre daha sık Hakasça içine yerleştirir. Şehirde büyüyen özellikle etnik bakımdan karışık ailelerin çocukları ise Hakasçayı hiç bilmez.

5. İlya Topoyev'in öykülerinin dil özelliklerinden birini de günlük konuşmanın bir parçası olarak küfür tonunun kendini göstermesi oluşturur. *Ayna, yabıl, preklet, sosxa, skcotina, anmaa, çitpes* vb. küfür sözleri sıkça karşımıza çıkar:

"*-Tur, ayna! Sosxa! Kicee pazox tıxxazın ma?/Kalk, iblis! Domuz! Dün yine mi zıkkımlandın?"* (Xayxastar)

"-Sağamox par toğışxa! Preklet! / Hemen işe git! Lanet herif!"
(Xayxastar)
"-Skotina! Çadıp algazın, tur tavay! /Öküz! Yattın işte, kalk haydi!" (Sax çurtas)
"-Oortax, anmaa!/Uzak dur, aptal!" (Ötığ tabıs)
"-Aar çıl, çitpes!/İlerle, gerizekâlı" (Ötığ tabıs) vb.
"-Ol, yabil, xırımıda turıp, çoo ırsayça./ O, şeytan, yanımda durup, fena halde sırnaşıyor" (İkister)
"-Gazirovkaa daa izir parça, skotina! / Gazoz içince bile sarhoş oluyor, öküz!" (Sax çurtas)

İlya Topoyev'in öykülerinde Hiciv ve Mizah

İlya Topoyev, öykülerinin hemen hepsinde Hakas halkının hayatındaki olumsuzlukları, Hakas halkının genel karakterinden kaynaklanan talihsiz durumları muhakeme eder. Eleştiriyi içeren mizahçı bir tutumla günlük hayata dair konulan ele alır.

Yazar öykülerinin çoğunda mizah yoluyla ve çoğunlukla tersinme (ironi) ile yani söylediğinin terini kastederek alkol alışkanlığını eleştirir. Örneğin *Çir ibıre çorıx* / *Dünyanın Çevresinde Seyahat*)'ta alkolikleri "kahraman halk" ilân ediyor:

"Bazen ben bu içki içenlere acıyorum. Onları ne hallere sokuyorlar, Tanrım. Belediye içki satılmasına izin vermez, polisler onları gözetim evine kapatır, bir sürü toplumsal organizasyon onlara karşı seminerler verir, gazeteler, dergiler onları "öldürür". Kimya sanayi içenlere böcek ilacı, cam temizleyicileri içerir. Fakat yine de içici kahraman halk dayanır. Ne kadar kırılırsalar da, bu bahadırlar tükenmez.

Ben bizim köydeki Terentiy Dayıma hayranım. Ne kadar akıllı bir adam! Büyük bir başkan olsam ona bir nişan ya da madalya takardım. Buna ek olarak dayıma "İçici halk kahramanı" unvanı verirdim. Gerçekten de layık bir insandır. Bazen parama acımayıp bir anıt falan

mı diksem diyorum. Siz şimdi soracaksınız, ne yaptı senin dayın diye. Ooo, harika bir insandır o. Sağlam karakteri ve sağlam yüreğine hayranım onun.

Terentiy Dayım, çocukluk çağlarından itibaren içki içmeye başladı. O küçüklüğündeki fikrini ve yolunu hiç değiştirmede. Bazıları bir içki içiyormuş gibi, bir içmiyormuş gibi yaparlar. Hatta, bazen halkın önünde gülünç duruma düşüp, bir de sabahlan spor yapıp koşarlar. Dayım ise öyle oynak karakterlileri sevmez. Onlan küçümseyerek "Zayıflar!", der, yeni hazırladığı içkisini içerken. Dükkândan almaz o: "Yazık millete" der, "zaten içki yetmiyor insanlara, ben onların ağzından mı alayım içeceklerini? Buna yüreğim razı olmaz, bu yüzden kendim yaparım".

Dayım içki yapma konusunda çok usta bir insandır. Her şeyden yapabilir. Kazandan içki damıtmak veya votka üretmeye karar verirse dükkândan böcek ilâa ya da zamk alır. Sonra, evinde bir takım kimyasal deneyler yapıp bunlardan içilecek ispirotoy çıkarır. Kimseye de göstermez.

Şimdi bir düşünürseniz, dayım ilkokul dördüncü sınıfı zar zor bitiren bir insan. Kimya, fizik dersleri hiç görmedi, ama bakın ne deneyler yapıyor. Ben onuncu sınıfı bitirdiğim halde öyle şeyler yapamıyorum." (Çir ibire çorix)

İlya Topoyev'in öykülerinde Hakas Türkçesinin nesillerden nesillere iletilememesi, özellikle şehirli gençlerin artık kendi diline ve kültürüne yabancılaşmış olması, dili en doğru kullanacağı düşünülen Hakas dilcilerin bile dili çoğunlukla günlük hayatta kullandıkları Rusça ile karıştırarak konuşmaları, aralarında ağız farklı olan Hakas alt etnik gruplarının aralarında düştükleri anlaşmazlık yüzünden dilin kullanımında ortaya çıkan aksaklıklar ve farklı alt etnik grupların standart türde yazılmış yayınlara ilgisizliği de eleştirilmektedir. Örneğin "*Apsax kızı* (İhtiyar)" adlı öyküde Sirtok apsx'ın Rus doktorla evli kızından olan torunu hiç Hakasça bilmediği

gibi büyükanne ve babasına "kara" oldukları için yanaşmaz (Tuğannar, 16). Yine "Toy (Düğün)" öyküsünde Robertin şehirden, "kültürlü bir aileden" köye getirdiği gelin, Hakasça bilmediği gibi büyük bir şaşkınlık içinde gelir gelmez evdeki herkesi dışarı çıkarıp temizliğe koyulur (Xonaltax ödik, 53). "Pasxacıl ağırığ (Tuhaf Hastalık)"da Kırilgnekov'un şehirli kız arkadaşı onunla sadece Rusça konuşur. "Sağartçan tura (Ayılma/Gözetim Evi)" öyküsünde Rusya'da belli bir miktarın üzerinde alkol alanların kapatıldığı "gözetim evi" diyebileceğimiz yerde çalışan polis, aşırı alkol aldıkları için buraya düşen arkadaştan ile görevi bitene kadar onların tüm ısrarlarına rağmen Rusça konuşur. Ancak ertesi günü "gözetim evi"nden ayrıldıklarında Hakasça konuşmaya başlar (Xonaltax ödlk, 76-77). "Xulatay usxun kilgende (Hulatay Uyandıığında)" öyküsünde Hakas masal kahramanı Xulatay yüzyıllarca uyuduktan sonra uyanır. Gezerken Hakas inşaat işçileri ile karşılaşır. Dil onun devrine göre değişmiştir. İşçilerden biri onunla konuşamaz. Çünkü Şira rayonundandır. Yani dil bakımından Ruslaşmanın daha ileri olduğu Kaça soyundan. Xulatay insanın nasıl kendi dilini bilmeden yaşayabildiğine hayret etse de işçiler, "ne var ki Rusça konuşuyor" derler (Xonaltax ödik, 103-106). "Çır ibire çorix (Dünyanın Çevresinde Seyahat)" öyküsünde alkolü fazla kaçırıp sızıp ayılma zinciri içinde bilinçsizce bütün Rusya'yı, hatta Orta Asya ve Japonya'yı gezdikten sonra memleketine dönen Terentiy Dayı Moskova'da tesadüfler sonucu dünürü Kondır ile karşılaşır. Kondır Hakasça konuşmaya susamışçasına hep Terentiy ile Hakasça konuşmaya gayret eder. Artık Rus nüfus içinde, hem de Moskova'da yaşayan çocuk ve torunlan ile Hakasça konuşmamaktadır. Oysaki Terentiy Dayı içki içer içmez Rusça konuşmaya başlar (Xonaltax ödik, 107-111). Hakasların alkollü iken sarhoşluğun da etkisiyle kötü bile olsa Rusça konuşma eğilimi "İkister (ikizler)" öyküsünde de görülür. Her zamanki gibi otobüse binip arkadaşlarının evine içip eğlenmeye giden Matolay otobüste hayali ikizi ile karşılaşır. Tamamen sarhoş olan bu ikiz, etrafındakileri rahatsız etmekte, Matolay bu hayali ikiz kendisine benzediği için utanç duymaktadır:

"Bu iblis konuşup duruyor, insanlarla tartışıyor, gel gelelim bir de Rusça konuşmaya çalışıyor. İyi konuşabilseydi bari...-Ey Matolay sen

nereye poyexal [gittin]!, of iblis, benim adımı da biliyormuş. Fakat duysam da dönmüyorum. -Ya tepya spraşifayu... [Sana soruyorum]" (Xonaltax ödik, 113-114).

Dil durumunun en açık olarak eleştirildiği öyküsü "Suslik"tir. Bu öyküde Hakas dilciler dil hakkında bir toplantı yapmaktadırlar. Toplantının başkanı "Hakasya Cumhuriyeti'ni kurduk ama Hakasça konuşan kimse yok" diyerek toplantıyı açar ve dilcilerin bu konudaki önerilerini sorar. Bunun üzerine bir dilci yarım yamalak Hakasçasıyla bütün toplantıların Rusça yapıldığını, toplantıda sadece Hakaslar bulunduğu göre toplantının Hakasça yapılmasını teklif eder. Toplantının ikinci gündem maddesi dildeki Rusça kelimelerin yok edilmesidir. Bir dilci lafı *örke* kelimesine getirir. Bu, Hakasya'da standart türde *örke*, ağızlarda *çixlaas* ve *çoraxa* adıyla bilinen dağ sıçanının adıdır. Başka bir dilci, dile sürekli Sagay kelimelerinin sokulmasından duyduğu rahatsızlığı belirterek Sagay kelimelerinin çokluğundan Hakas gazetesini okuyamadıklarını belirtir. Bir başkası, anlamadıklarından değil, istemediklerinden Hakas gazetesini başka grupların okumadığını belirterek çıkışır. Sonra yine örkekelemesine dönerler. Bilim adamı kendi köyünde herkesin bu hayvanın *çoraxa* olarak bilindiğini *örke* derse kendisini kimsenin anlayamayacağını ve neden kendilerinin *örke* kelimesini kullanmak zorunda olduğunu anlamadığını belirtir. Başka birisi "*Çoraxa* da nereden çıktı" diyerek kendi köyünde herkesin bu hayvanı *çixlaas* olarak bildiğini söyler. Ayrıca bu örke sözünün dile muhtemelen Kaçalar tarafından sokulduğunu, Kaçaların dile türlü türlü sözler sokup sonraendilerinin de anlayamadığını belirtiyor. Başkan da tartışmalara bir son vermek, bütün Hakas gruplarının bu konuda rahatsızlığını ortadan kaldırmak için "örke" kelimesinin dilden çıkarılarak Rusça *suslik* kelimesinin kullanılmasını teklif eder. Herkes sus pus olur. Rusça kelimeleri dilden çıkarmak için yapılan toplantı sonunda Hakasça kelime dilden çıkarılıp yerine Rusça kelime alınmıştır.

Литература

1. Gülsüm Killi. Hakasya'dan Öyküler. Çağdaş Hakas öykü Yazan Ilya Prokopyeviç Topoyev'in Sanah ve Seçme Öyküler. Ankara, 2008.